

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954)

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Demokrat Parti'nin (DP), Türk ekonomisinin dışa açılması ve daha rekabetçi bir dış ticaret gücü oluşturma amacına yönelik iktisadi uygulamalarından biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde artan uluslararası işbirliği ve ekonomik kalkınma modelleri Türkiye'yi de etkisi altına almış, ülke hakkında yazılan birçok rapor ve program DP iktidarı tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde DP'nin sanayi alanına yönelik söylemlerinin en önemlilerinden biri, bu alanda hemen hiçbir şeyin yapılmamış olmasıdır. İktidarın ilk yıllarında DP'nin sanayileşme hamlesinde üç önemli özellik görülmüştür. Bunlar, dış sermayeyi ülkeye çekerek müstakil veya yerli bir özel girişimci ile ortak sanayi tesislerinin kurulması, özel sermayeyi güçlendirecek adımlar atarak yerli özel sanayinin güçlendirilmesi ve kamunun yatırımları eliyle güçlenen ve gelişen bir sanayi oluşturulmasıdır. Aslında son bahsedilen uygulamalar DP'nin tercih ettiği sanayi geliştirme modelleri arasında yer almıyorsa da, özel sektöre yönelik bir modele geçişin kolay olmaması ve uygulanan iktisadi politikalar da tam bir başarı sağlanamaması nedeniyle 1953'ten itibaren kamunun sanayi yatırımlarının arttığı bir dönem başlamıştır.

1953 sonrasında ülkenin dışa açılması ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinin önünü açan en önemli iki kanun Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954) ile Petrol Kanunu (7 Mart 1954) olmuştur. Bu kanunlardan önce kabul edilen iki kanun da özel teşebbüslere destek verir mahiyettedir. Bunlardan ilki 3 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun'dur. Diğeri ise, 1 Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'dur. Ancak bunların, yabancı sermayeyi ülkeye çekmede yetersiz kalmaları üzerine DP iktidarı, 1954 yılının başlarında yeni bir kanuna ihtiyaç duymuştur.

Bu ihtiyaç doğrultusunda, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 23 Ocak 1954 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Kanunun birinci maddesi, yatırım yapılacak teşebbüsle ilgili şartları belirlemiştir. Buna göre ülkenin iktisadi gelişimine yararlı olması, Türk özel teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması ve inhisar (tekel) veya özel bir imtiyaz elde etmemesi gibi koşullar belirlenmiş ve bu koşulların uygulanması için kanunun 8. maddesinde açıklandığı üzere Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Genel Müdürü başkanlığında kurulan komitede, Hazine Genel Müdürü, İç Ticaret Genel Müdürü, Sanayi İşleri Genel Müdürü, İşletmeler Vekâleti Etüt ve Plan Dairesi Başkanı, Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Genel Kâtibi görev almışlardır. Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlara uygulanacak olan bu maddelerin onay mercii ise İcra Vekilleri Heyeti (hükümet) olarak belirlenmiştir.

Kanunun ikinci maddesinde yabancı sermayenin tanımı yapılmıştır. Üçüncü ve dördüncü maddelerde karların ve ana sermayenin ne şekilde değerlendirileceği, beşinci maddede hisselerin transferi, altıncı maddede, yapılacak dış borçlanmanın bir milyar Türk lirasını geçmemek kaydıyla Maliye Bakanlığı kefaletinde olabileceği, yedinci madde yabancıların istihdamını tanımlamıştır. Dokuzuncu madde, kanunun uygulanmasında Ekonomi ve Ticaret Bakanlığını mesul tutmuştur. Kalan maddeler ise kanunun yürütülmesi ile ilgili ahkâmı içermektedir.

Toplam 14 madde ve bu maddelere bağlı fıkralardan oluşan kanun, uzun bir süre uygulanmış, 2003 yılında kabul edilen Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun kabulü ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yabancı Sermayeyi Teşvik

Kanunu'nun kabul edildiği 1954 yılında gerçekleşen bir değerlendirme, kanunun neden gerekli olduğuna yönelik bir takım sayısal veriler sunmaktadır. 1951 yılında Almanya'da gerçekleşen Türkiye üzerine bir değerlendirmeye göre, ülkede her sene çalışma çağına giren nüfus miktarı 150 bin ve her nüfusun kendisini geçindirecek bir iş yerine sahip olması için ortalama gerekli olan yatırım miktarı 3 bin lira olduğu takdirde senede 450 milyon liralık bir yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin yatırım giderleri, 1954 bütçesinde 596 milyon olarak hesap edilmiş ve belirlenen asgari standardın çok üzerinde hayat standardı sunmaya yeterli görünse dahi yeni tesislerin birçoğunun kurulmasında yabancı sermayeden faydalandığı ve ülkenin ekonomik bakımdan kalkınması için olabildiğince çok yabancı sermaye yatırımı gerektiği öne sürülmüştür.

1954 kanunu, 1951 kanunu ile isim benzerliği göstermesine rağmen, yatırımcıya daha geniş yetkiler tanımıştır. 1951 kanununda yabancı sermayenin çalışabileceği sahalar sınırlıyken yeni kanunda sınırlamaya gidilmemiş, ülkenin iktisadi gelişimine yararlı ve Türk özel sektörüne açık bulunan her türlü faaliyet sahası, yabancı sermaye yatırımlarına da açık tutulmuştur. 1954 kanunu, sermaye meselesini daha geniş bir perspektiften ele almış, bu kanunun neşrinden evvel ülkeye gelmiş olan yabancı sermayenin aynı hükümlerden istifade edebilmesine olanak sağlamıştır. Eski kanunda, yabancı sermayenin ülkeden elde ettiği kârın ve anaparanın menşe ülkeye transferinde bir takım kısıtlamalar söz konusu iken yeni kanun ile bunlar kaldırılmıştır. Yabancı sermaye ile yerli sermaye eşit muameleye tâbi tutulmuştur.

Görüldüğü üzere 1954 kanunu, 1951 yılında çıkarılan kanuna kıyasla yabancı sermayenin ülke içerisindeki faaliyet alanlarını genişletmekle kalmamış, yepyeni bir takım haklar da tanımıştır. Bu kanun ülkedeki yabancı yatırımlara yönelik beklentiyi arttırmıştır. 1951 kanunun kabulünden sonra Türkiye'ye yabancı sermaye girişi için 42 müracaat yapılmış, bunlardan 17'si kanuni şartları uymadığı gerekçesiyle reddedilmiş, 15'i kabul edilmiştir. 10 müracaat ise 1954 kanunu kabul edildiği sırada inceleme aşamasındadır. Kabul edilen 15 teklif neticesinde Türkiye'ye gelmesi beklenen yabancı sermaye miktarı 15 milyon lira civarındadır.

Kanunun ilanının ardından ülkeye gelen ilk sanayi yatırımları şu şekilde gerçekleşmiştir: Dikiş ve nakış ipliği imal eden fabrikaya bir İngiliz şirketi 67.500 sterlin, kurulacak olan kibrit fabrikasına Amerikan Poset Kibritleri Fabrikası 75.000 dolar, kimya sanayii için kurulacak olan fabrikaya bir Fransız şirketi 50.000 dolar, Amerikan Ekspres Company Inc.'in Türkiye'de açacağı seyahat ve turizm bürosuna 10.000 dolar yatırım yapılacağı görülmüştür. Ayrıca Türkiye'de kurulan Migros mağazaları için bir İsviçre firması yeni tesis açma kararı almış, Sakarya'da yerli ve yabancı sermayenin ortaklığıyla bir kibrit fabrikasının kurulması planlanmıştır.

Kanun, uygulamada istenilen neticenin alınamamasından dolayı eleştiri konusu olmuştur. *Halkçı* ismiyle yayınlanan *Ulus* gazetesi, Türkiye'yi İsrail ile kıyaslamış, kanunun kabulünden sonra ülkeye gelecek sermaye miktarının 29 milyon lirayı aşmadığını hâlbuki Türkiye'dekine benzer bir kanun çıkaran İsrail'e kısa sürede 1 milyar liralık yatırım yapıldığını yazmıştır. Gazeteye göre ülkeye yatırım için müracaat eden 36 firma mevcuttur ve bu firmalar ya ülkede üretilen mallardan, ya lüks mallardan ya da teferruat sayılabilecek maddelerden üretim yapacaklardır. Dolayısıyla ülkeyi ekonomik olarak kalkındırmaya yönelik çalışan firma yoktur.

Türkiye'nin durumunu, bir takım özel siyasi ve tarihi şartlara sahip olan İsrail ile karşılaştırmak mümkün değilse de ülkeye yapılan yabancı yatırımcı sayısında etkili bir artışın söz konusu olmadığı da görülmüştür.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dönemin koşulları göz önüne alındığında liberal ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin uluslararası ekonomik işbirliği ağı içerisinde Türkiye'nin kendisine yer bulmasına yardımcı olabilecek bir

kanun olarak görülmektedir. Bu kanun, ülkeye yabancı sermaye girişinin çerçevesini çizmiş ve bu alanda gelişim kaydedilmesine yol açmıştır. Ancak kanunun yetersiz kalan bir takım özellikleri de vardır. Kanunun bazı maddelerinin sermaye girişini kısıtlayıcı olduğu şeklinde eleştiriler görülmüş, her çeşit yatırımı değil, “teşebbüs” niteliğindeki yatırımları değerlendirmeye tabi tuttuğu dile getirilmiştir. Yabancı sermaye kavramına konu olacak değerlerin daha dar bir pencereden değerlendirilmesi kanunun eksik yönleri olarak görülmüştür.

Umut KARABULUT

KAYNAKÇA

Resmi Gazete, 23 Ocak 1954, Sayı: 8615.

Resmi Gazete, 4 Mart 1950, Sayı: 7448.

Resmi Gazete, 9 Ağustos 1951, Sayı: 7880.

“Sakarya’da bir kibrit fabrikası kurulacak”, **Halkçı**, 15 Mart 1955, s. 2.

“Yabancı Sermaye Yatırımı”, **Halkçı**, 22 Haziran 1954, s. 1.

“Yabancı Sermayeden Faydalanılarak Yeni Kurulacak Tesisler”, **Halkçı**, 8 Mart 1955, s. 3.

Akıncı, Turan, **Demokrat Parti 1946-1960**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021.

Baytal, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40 (Kasım 2007), s. 545-567.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002**, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2005.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Dicleli, Vedat, “Sanayileşme Hareketi”, **Halkçı**, 18 Ocak 1955, s. 2.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.

Gökyayla, Cemile Demir ve Süral, Ceyda, “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2 (2004), s. 133.

Karabulut, Umut, “Demokrat Parti Dönemi Sanayi Politikaları”, **Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti, 2. Cilt**, Ed: Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demirci, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 1407-1454.

Mehmet Zarakolu, “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1 (1954) s, 592-593.

Tanyeli, Halit; Topsakaloğlu, Adnan, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1950-1958, II. Cilt-1. Kitap**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1959.

22/07/2024 tarihinde

<https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yabanci-sermayeyi-tesvik-kanunu-18-ocak-1954/?pdf=6221> adresinden erişilmiştir